

دانشگاه یزد
دانشکده زبان و ادبیات
گروه زبان و ادبیات فارسی

پایان نامه
برای دریافت درجه کارشناسی ارشد
زبان و ادبیات فارسی

نقد و تحلیل عبهرالعاشقین روزبهان بقلی شیرازی

استاد راهنما :

دکتر محمدحسین دهقانی فیروزآبادی

استاد مشاور:

دکتر مرتضی فلاح

پژوهش و نگارش :

نجمه حیدری نسب

مهر ۱۳۹۲

تقدیم بہ

پدرم؛ شایستہ سروری

مادرم؛ بایستہ مہربانی

برادرم؛ انگنیزہ ہستی

وہمہ مفاخر و شیمگان ادبیات جاویدان فارسی

پاس نامه

در آغاز خداوند متعال را شاکرم که اگر ذره ذره وجودم زبان کرد، باز از شکر الطافش قاصر است و پس از آن کمال شکر را از استاد کراتقدر و عالم، جناب آقای دکتر محمد حسین دهقانی فیروز آبادی بر پاس راهمائی های همه جانبه ایشان ابراز می دارم.

هم چنین از جناب آقای دکتر مرتضی فلاح که سمت مشاور بنده را داشتند و نظرات صائب و هوشمندانه ایشان، همواره چراغ راه دانشجویان بوده است، صمیمانه سپاسگزارم.

از داوران گرامی، جناب آقای دکتر محمد حسینی شبانان و جناب آقای دکتر مجید پویان که با گرمی و حوصله بزل بهمت نمودند و این رساله از نظر صائب ایشان گذشت و کمال یافت، اظهار امتنان دارم. هم چنین از جناب آقای دکتر علی اصغر روانشاد که منت گذاشتند و به عنوان ناظر تحصیلات تکمیلی، نظارت بر این جلسه را بر عهده گرفتند، کمال قدر دانی را دارم.

و نیز بابتی سپاس را از خانواده و دوستانم باشم که در مدت انجام این رساله، پیوسته خاطر نوازی فرمودند؛ از این همه مهر و عاطفت سرفرازی می کنم.

چکیده

عشق از قدیمی‌ترین و بحث‌برانگیزترین واژه‌هایی است که تعریفی مانع و جامع از آن نشده است. نقش عشق در تکامل روحی و معنوی انسان‌ها از گزاره‌هایی است که از دیرباز ذهن و فکر بشر را به خود مشغول داشته است. عشق از عالی‌ترین و بالاترین ارکان تصوّف و زیباترین حالی است که صوفی بهره‌مند از عشق را به سر منزل مقصود می‌رساند و این اصطلاح در طول تاریخ تغییرات بسیاری یافته و در باب انواع آن سخن‌های بسیاری گفته شده است. در تصوّف عارفانه عاشقانه، رابطه خالق با مخلوق را همانند رابطه میان عاشق و معشوق می‌دانستند و اظهار می‌کردند که عشق در همه موجودات ساری و جاری است و همین عشق و محبت است که ریشه خداپرستی محسوب می‌شود.

روزبهان بقلی شیرازی، معروف به شیخ شطّاح، از عرفای قرن ششم و اوایل قرن هفتم هجری است که از همان عنفوان جوانی در معرض الهامات روحانی و معنوی قرار داشت و برای بازگو کردن آن‌ها دست به تألیف کتاب *عبرالعاشقین* زد. روزبهان معتقد است که عشق مجازی و انسانی، وسیله رسیدن به عشق الهی و ربّانی است. او هم‌چنین اصل و منشأ هر چیز را عشق و به خصوص عشق به خداوند می‌داند و کتاب *عبرالعاشقین* را نیز بر همین مبنا تألیف کرده است.

در این رساله، کتاب *عبرالعاشقین* در چهار فصل بررسی شد. فصل اوّل به بیان و بررسی مبادی تحقیق پرداخته شد. در فصل دوّم زندگی، آثار و روزگار شیخ روزبهان بقلی، مؤلف *عبرالعاشقین* شرح و بیان شد تا فضای کلیّ زمان تألیف، آشکارتر شود. فصل سوّم با عنوان بررسی محتوا و درونمایه *عبرالعاشقین*، انواع عشق و نام‌های مختلف آن، محتوای کتاب و تأثیر پذیری آن از کتاب *عطف الالف المألوف علی اللام المعطوف* نیز واضح و آشکار شد و سرانجام در فصل چهارم که تحت عنوان بررسی زبان و صورخیال در *عبرالعاشقین* مطرح شده، زبان این اثر در سطح لفظی، نحوی و واژگانی و صورخیال، با ارائه شواهدی از متن، معرفی و تشریح شد.

روزبهان برای بیان الهاماتی که از عالم ملکوت به او رسیده، چاره‌ای جز این نداشته است که بخواهد ظرفیت معنایی زبان را افزایش دهد، تا آن چه برای او روی داده، برای شاگردان و مریدانش بازگو کند و این افزایش ظرفیت زبانی جز با ترکیبات اضافی و وصفی و ساختن تشبیهات و استعارات متنوع و فراوان ممکن نبوده است و همین امر، فهم درست متن را دشوار و سبک متن را ثقیل کرده است.

کلمات کلیدی : نثرعرفانی، روزبهان بقلی شیرازی، عبهرالعاشقین، نقد و تحلیل، عشق.

فهرست مطالب

صفحه

عنوان

فصل اوّل: مبادی تحقیق

- ۱-۱- تعریف موضوع ۳
- ۲-۱- سابقه تحقیق ۴
- ۳-۱- سؤالات پژوهشی ۶
- ۴-۱- روش تحقیق ۶

فصل دوّم: زندگی و احوال شیخ روزبهان بقلی شیرازی

- ۱-۲- تاریخ ولادت ۱۱
- ۲-۲- مولد شیخ ۱۱
- ۳-۲- نام و کنیه و القاب ۱۲
- ۴-۲- انساب ۱۲
- ۵-۲- نسبت ۱۳
- ۶-۲- کودکی ۱۳
- ۷-۲- جوانی ۱۴
- ۸-۲- تحصیلات ۱۶
- ۹-۲- مذهب ۱۶
- ۱۰-۲- سفرها ۱۷
- ۱۱-۲- وعظ و تذکار ۱۸
- ۱۲-۲- چهره شیخ ۱۹

- ۱۹-۲-۱۳-اواخر عمر.....
- ۲۰-۲-۱۳-۱-بیماری و وفات.....
- ۲۱-۲-۱۳-۲-آرامگاه.....
- ۲۳-۲-۱۴-وابستگان شیخ.....
- ۲۳-۲-۱۴-۱-خاندان.....
- ۲۳-۲-۱۴-۱-۱-پسران.....
- ۲۵-۲-۱۴-۱-۲-نوادگان.....
- ۲۵-۲-۱۴-۱-۳-نبیره‌ها.....
- ۲۷-۲-۱۵-استادان و مرشدان.....
- ۲۹-۲-۱۶-معاصران.....
- ۲۹-۲-۱۶-۱-اکابر و مشایخ.....
- ۳۰-۲-۱۶-۲-امرا و سلاطین.....
- ۳۱-۲-۱۷-عقاید بزرگان درباره شیخ.....
- ۳۳-۲-۱۸-تصوّف روزبهان.....
- ۳۳-۲-۱۸-۱-تصوّف در عصر روزبهان.....
- ۳۵-۲-۱۸-۲-ریاضت.....
- ۳۶-۲-۱۸-۳-پیر خرقه.....
- ۳۶-۲-۱۸-۴-شجره تصوّف.....
- ۳۷-۲-۱۸-۵-سلسله روزبهانیه.....
- ۳۸-۲-۱۸-۶-رباط.....
- ۳۹-۲-۱۸-۷-کرامات.....
- ۴۱-۲-۱۹-قیاس روزبهان با دو شخصیت در غرب و شرق.....
- ۴۲-۲-۲۰-تألیفات.....

۴۵ ۱-۲۰-۲- شیوه بیان

۴۶ ۲۱-۲- زندگی نامه‌های درباره روزبهان

فصل سوم: بررسی محتوا و درونمایهٔ عبهرالعاشقین

۵۳ ۱-۳- درونمایه‌های فرعی

۵۴ ۱-۱-۳- معنای محبت

۵۶ ۱-۱-۱-۳- انواع محبت

۵۷ ۱-۱-۲- وجه محبت

۵۷ ۲-۱-۳- اوصاف محب

۵۸ ۱-۲-۱-۳- علامات محبت خدا به بندهٔ خود

۵۹ ۱-۲-۲- علامت محبت بنده به خدای تعالی

۶۰ ۳-۱-۳- مودت

۶۰ ۴-۱-۳- خلّت

۶۱ ۵-۱-۳- شوق

۶۲ ۶-۱-۳- معنی لغوی محبت

۶۴ ۷-۱-۳- محبت در قرآن

۶۷ ۲-۳- درونمایه اصلی

۶۷ ۱-۲-۳- معنی لغوی عشق

۶۸ ۲-۲-۳- معنی اصطلاحی عشق

۷۰ ۳-۲-۳- اوصاف عشق

۷۲ ۴-۲-۳- عشق ربّانی

۷۴ ۱-۴-۲-۳- اشعاری پیرامون عشق

۷۶ ۲-۴-۲-۳- احادیث قدسی در مورد عشق

- ۷۷.....۳-۲-۵- عشق در زبان شعر صوفیانه
- ۷۹.....۳-۲-۶- پیشینه عشق
- ۸۲.....۳-۲-۶-۱- عدم اطلاق لفظ عشق در مورد خدا
- ۸۳.....۳-۲-۶-۲- عدم اطلاق لفظ عشق در عبهرالعاشقین
- ۸۵.....۳-۲-۷- رابعه عدویه، بنیان‌گذار عشق الهی
- ۸۶.....۳-۲-۸- دیدگاه عرفا در مورد عشق
- ۹۲.....۳-۲-۹- عشق از دیدگاه روزبهان بقلی
- ۹۵.....۳-۲-۱۰- عشق در عبهرالعاشقین
- ۹۸.....۳-۲-۱۰-۱- تأثیر پذیری روزبهان
- ۹۹.....۳-۲-۱۰-۱-۱- محتوای کتاب عطف الالف المألوف علی اللام المعطوف
- ۱۰۴.....۳-۲-۱۰-۱-۱-۱- مراتب عشق از نظر دیلمی
- ۱۰۵.....۳-۲-۱۰-۱-۱-۱-۱- در فضیلت حسن
- ۱۰۶.....۳-۲-۱۰-۱-۱-۲- در فضیلت مستحسن
- ۱۰۸.....۳-۲-۱۰-۲- عشق در فصول عبهرالعاشقین
- ۱۱۳.....۳-۲-۱۱- جمال پرستی از دیدگاه روزبهان
- ۱۱۶.....۳-۲-۱۲- عشق مجازی و عشق الهی

فصل چهارم: بررسی زبان و صورخیال در عبهرالعاشقین

- ۱۲۴.....۴-۱- سطح زبانی
- ۱۲۵.....۴-۱-۱- مختصات آوایی
- ۱۲۶.....۴-۱-۱- وزن
- ۱۲۶.....۴-۱-۱-۱- اوزان اشعار در عبهرالعاشقین
- ۱۲۹.....۴-۱-۲- ردیف

- ۱۲۹ ۱-۲-۱-۱-۴ - بسامد استفاده از انواع ردیف‌ها در اشعار عهبرالعاشقین
- ۱۲۹ ۱-۱-۲-۱-۱-۴ - ردیف فعلی
- ۱۳۰ ۲-۱-۲-۱-۱-۴ - ردیف ضمیری
- ۱۳۱ ۳-۱-۲-۱-۱-۴ - ردیف قیدی
- ۱۳۱ ۴-۱-۲-۱-۱-۴ - ردیف اسمی
- ۱۳۲ ۳-۱-۱-۴ - قافیه
- ۱۳۲ ۱-۳-۱-۱-۴ - حرف ردف
- ۱۳۳ ۲-۳-۱-۱-۴ - حرف قید
- ۱۳۳ ۴-۳-۱-۱-۴ - حرف وصل
- ۱۳۳ ۵-۳-۱-۱-۴ - حرف خروج
- ۱۳۴ ۶-۳-۱-۱-۴ - حرف مزید
- ۱۳۴ ۷-۳-۱-۱-۴ - حرف نایره
- ۱۳۴ ۴-۱-۱-۴ - الف اطلاق
- ۱۳۴ ۵-۱-۱-۴ - حذف مصوت کوتاه یا ساکن کردن
- ۱۳۵ ۶-۱-۱-۴ - ادغام
- ۱۳۵ ۲-۴ - سطح لغوی
- ۱۳۵ ۱-۲-۴ - تتابع اضافات و ترکیب‌های اضافی و وصفی
- ۱۳۸ ۲-۲-۴ - متناقض نمایی
- ۱۳۹ ۳-۲-۴ - ترکیبات فارسی عربی (قرآنی و حدیثی)
- ۱۴۱ ۴-۲-۴ - استعمال لغات پهلوی
- ۱۴۱ ۵-۲-۴ - کاربرد اصطلاحات نجومی
- ۱۴۳ ۶-۲-۴ - کلمات ابداعی نویسنده
- ۱۴۴ ۷-۲-۴ - حروف نشانه

- ۱۴۴.....۸-۲-۴ معانی حرف ربط «که».
- ۱۴۵.....۹-۲-۴ ادغام
- ۱۴۵.....۳-۴ سطح نحوی
- ۱۴۵.....۱-۳-۴ جملات معترضه
- ۱۴۷.....۲-۳-۴ فعل
- ۱۴۷.....۱-۲-۳-۴ فعل ماضی
- ۱۴۷.....۱-۱-۲-۳-۴ آوردن «ی» در آخر ماضی مطلق به جای «می» در اول آن
- ۱۴۷.....۲-۲-۳-۴ امر
- ۱۴۷.....۱-۲-۲-۳-۴ امر بدون «به» آغازی
- ۱۴۸.....۲-۲-۲-۳-۴ امر به «به» آغازی
- ۱۴۸.....۳-۲-۳-۴ باء تأکید در ابتدای افعال
- ۱۴۸.....۴-۲-۳-۴ حذف فعل اسنادی
- ۱۴۹.....۱-۴-۲-۳-۴ حذف فعل اسنادی با قرینه
- ۱۵۰.....۲-۴-۲-۳-۴ حذف فعل اسنادی بدون قرینه
- ۱۵۰.....۵-۲-۳-۴ حذف فعل معین
- ۱۵۰.....۱-۵-۲-۳-۴ حذف فعل معین با قرینه
- ۱۵۱.....۲-۵-۲-۳-۴ حذف فعل معین بدون قرینه
- ۱۵۲.....۶-۲-۳-۴ حذف فعل غیر اسنادی
- ۱۵۲.....۱-۶-۲-۳-۴ حذف فعل غیر اسنادی با قرینه
- ۱۵۳.....۲-۶-۲-۳-۴ حذف فعل غیر اسنادی بدون قرینه
- ۱۵۳.....۳-۳-۴ استعمال ضمائر
- ۱۵۳.....۱-۳-۳-۴ استعمال ضمیر شخصی برای غیر انسان
- ۱۵۴.....۲-۳-۳-۴ استعمال ضمیر این و آن برای انسان

- ۱۵۴ استعمال ضمیر در نقش مفعول بعد از فعل ۳-۳-۳-۴
- ۱۵۴ استعمال ضمیر در نقش متمم فعل بعد از فعل ۴-۳-۳-۴
- ۱۵۵ استعمال ضمیر در نقش مفعول بعد از اسم ۵-۳-۳-۴
- ۱۵۵ استعمال و عدم استعمال «را» مفعولی ۶-۳-۳-۴
- ۱۵۶ مفعول با حرف نشانه «را» ۱-۶-۳-۳-۴
- ۱۵۶ مفعول بدون حرف نشانه «را» ۲-۶-۳-۳-۴
- ۱۵۷ استعمال «را» در معانی غیر مفعولی ۷-۳-۳-۴
- ۱۵۸ «را» به معنی «به» ۱-۷-۳-۳-۴
- ۱۵۸ «را» به معنی «برای» ۲-۷-۳-۳-۴
- ۱۵۹ «را» به جای کسره در اضافه مقلوب ۳-۷-۳-۳-۴
- ۱۶۰ «مر» و «را» به معنی «برای» ۴-۷-۳-۳-۴
- ۱۶۰ تقدیم و تأخیر در اجزای جمله ۴-۳-۴
- ۱۶۱ مفعول در ابتدای جمله ۱-۴-۳-۴
- ۱۶۱ متمم در ابتدای جمله ۲-۴-۳-۴
- ۱۶۱ فعل در ابتدای جمله ۳-۴-۳-۴
- ۱۶۲ تأخر متمم ۴-۴-۳-۴
- ۱۶۳ تأخر فاعل ۵-۴-۳-۴
- ۱۶۴ سطح ادبی ۴-۴
- ۱۶۴ بدیع ۱-۴-۴
- ۱۶۴ صنایع بدیع لفظی ۱-۱-۴-۴
- ۱۶۵ تسجیع ۱-۱-۱-۴-۴
- ۱۶۵ تسجیع در سطح کلمه ۱-۱-۱-۱-۴-۴
- ۱۶۶ سجع متوازی ۱-۱-۱-۱-۱-۴-۴

- ۱۶۷..... ۴-۴-۱-۱-۱-۱-۲- سجع مطرف
- ۱۶۸..... ۴-۴-۱-۱-۱-۱-۳- سجع متوازن
- ۱۶۹..... ۴-۴-۱-۱-۱-۲- تسجیع در سطح کلام
- ۱۶۹..... ۴-۴-۱-۱-۲-۱- ترصیع
- ۱۷۰..... ۴-۴-۱-۱-۱-۲- موازنه
- ۱۷۱..... ۴-۴-۱-۱-۲-۳- تضمین المزدوج یا اعنات القرینه
- ۱۷۲..... ۴-۴-۱-۱-۲-۴- مزدوج یا قرینه
- ۱۷۳..... ۴-۴-۱-۲- تجنیس
- ۱۷۴..... ۴-۴-۱-۲-۱- جناس ناقص حرکتی
- ۱۷۵..... ۴-۴-۱-۲-۲- جناس خط
- ۱۷۶..... ۴-۴-۱-۲-۳- جناس مضارع یا لاحق
- ۱۷۶..... ۴-۴-۱-۲-۴- جناس زاید
- ۱۷۷..... ۴-۴-۱-۲-۵- جناس مذیل
- ۱۷۸..... ۴-۴-۱-۲-۶- جناس اشتقاق
- ۱۷۸..... ۴-۴-۱-۲-۷- جناس شبه اشتقاق
- ۱۷۹..... ۴-۴-۱-۳- تکرار
- ۱۸۱..... ۴-۴-۱-۳-۱- تکرار واک یا واج آرای
- ۱۸۱..... ۴-۴-۱-۳-۱- هم حروفی
- ۱۸۲..... ۴-۴-۱-۳-۲- تکرار هجا
- ۱۸۳..... ۴-۴-۱-۳-۲- تکرار یا تکریر
- ۱۸۵..... ۴-۴-۱-۳-۳- طرد و عکس
- ۱۸۵..... ۴-۴-۱-۳-۳-۱- تکرار جزء اصلی دو کلمه متضاد
- ۱۸۶..... ۴-۴-۱-۳-۴- تکرار عبارت یا جمله

- ۱۸۶ صنایع بدیع معنوی ۲-۱-۴-۴
- ۱۸۶ تضاد ۱-۲-۱-۴-۴
- ۱۸۷ تناقض یا پارادوکس ۲-۲-۱-۴-۴
- ۱۸۷ تلمیح ۳-۲-۱-۴-۴
- ۱۸۷ ایهام ۴-۲-۱-۴-۴
- ۱۸۸ مراعات نظیر ۵-۲-۱-۴-۴
- ۱۸۸ صور خیال ۲-۴
- ۱۹۱ تشبیه ۱-۲-۴
- ۱۹۱ تشبیه معقول به محسوس ۱-۱-۲-۴
- ۱۹۳ تشبیه محسوس به محسوس ۲-۱-۲-۴
- ۱۹۴ تشبیه جمع ۳-۱-۲-۴
- ۱۹۴ تشبیه تفضیل ۴-۱-۲-۴
- ۱۹۵ استعاره ۲-۲-۴
- ۱۹۵ استعاره مکنیه ۱-۲-۲-۴
- ۱۹۶ استعاره مصرّحه ۲-۲-۲-۴
- ۱۹۸ مجاز ۳-۲-۴
- ۱۹۸ علاقه حالّ و محل ۱-۳-۲-۴
- ۱۹۹ علاقه آلّیت ۲-۳-۲-۴
- ۱۹۹ علاقه ماکان ۳-۳-۲-۴
- ۲۰۰ مجاز عقلی ۴-۳-۲-۴
- ۲۰۱ کنایه ۴-۲-۴
- ۲۰۱ کنایه از موصوف (اسم) ۱-۴-۲-۴
- ۲۰۲ کنایه از صفت ۲-۴-۲-۴

۲۰۲..... ۳-۴-۲-۴- کنایه از فعل

۲۰۴..... نتیجه گیری

۲۰۹..... فهرست منابع

۲۰۹..... کتابها

۲۱۴..... مقالهها

۲۱۵..... پایان نامهها

فصل اول
مبادی تحقیق

۱-۱- تعریف موضوع

شیخ صدرالدین ابو محمد روزبهان بن ابی نصر بقلی فسایی شیرازی، معروف به شیخ شطّاح، به سال ۵۲۲ هجری، در شهر فسا از توابع فارس، در خانواده‌ای که اصل دیلمی داشت، از مادر زاده شد. وی از سنین جوانی در معرض رؤیاهای و شطحیات نیرومند قرار داشت. استاد او در فقه، ارشدالدین ابوالحسن علی نیریزی بوده و خرقه از دست شیخ سراج‌الدین محمود بن احمد بن سال به پوشیده است و در اطراف شیراز و کوهستان‌های آن به ریاضت‌های شدید اشتغال داشته و همیشه در حال وجد و استغراق بوده است. او پنجاه سال تمام در مسجد عتیق شیراز وعظ کرد و سپس در دروازه‌خداش شیراز، رباطی ساخته و در آن به تربیت مریدان عمر گذرانده است و عاقبت به فلج دچار شده و در سن هشتاد و چهار سالگی، یعنی در محرم سال ۶۰۶ هجری بدرود حیات گفت و در جوار خانقاه خود دفن شد. تألیفاتی از او به یادگار مانده است از جمله: "عبر العاشقین، منهج السالکین، عرائس البیان فی حقایق القرآن، منطق الاسرار، شرح الطواسین و...".

عبر العاشقین کتابی است صوفیانه، مبتنی بر عشق یا به بیانی دیگر، گزارشی است از عشق صوفیانه و به سخنی دقیق‌تر، بحثی است در باب عشق، عشق الهی و انبعاث آن از عشق مجازی و انسانی. روزبهان در این رساله می‌کوشد نشان دهد که بی عشق مجازی، نمی‌توان به عشق حقیقی (توحید) رسید. در نظر روزبهان، عشق انسانی، تنها وسیله تشرّف به عشق ربّانی است و اگر سالک در مکتب عشق انسانی، آموزش و پرورش نیابد به عشق الهی نتواند رسید.

این پژوهش که به نقد و تحلیل کتاب عبر العاشقین، تألیف روزبهان بقلی شیرازی اختصاص دارد، درصدد تحلیل دقیق متن کتاب و بررسی مضامین آن و نگرش روزبهان درباره عشق خواهد بود.

بررسی زندگی و آثار روزبهان بقلی شیرازی، اولین هدف این پژوهش است. تحلیل محتوا و چگونگی به کار رفتن زبان و صور خیال در کتاب عبر العاشقین، هدف دیگر این پژوهش را تشکیل می‌دهد و سرانجام، دسته‌بندی درونمایه‌های اصلی و فرعی متن عبر العاشقین، پایان بخش اهداف این پژوهش خواهد بود.

نتایج این پژوهش می‌تواند مورد استفاده علاقه‌مندان به متون منثور کلاسیک ادب فارسی و آثار روزبهان بقلی شیرازی و پژوهشگران ادبیات عرفانی قرار بگیرد. ناقدان متون کهن عرفانی و محققان حوزه ادبیات عرفانی از دیگر استفاده‌کنندگان آن خواهند بود، و مثال‌ها و شواهد ارائه شده نیز، برای دانشجویان و مدرّسان ادبیات عرفانی و سبک‌شناسی و فنون بلاغی، نمونه‌های خوبی فراهم می‌سازد.

۱-۲- سابقه تحقیق

روزبهان از جمله شخصیت‌هایی است که جزئیات حالات ظاهری و روحی‌اش به تفصیل در آثار خود وی و آثاری که بعد از او در شرح حالش نگاشته‌اند، منعکس شده است. درباره روزبهان، دو زندگی‌نامه تک‌نگار به فارسی، در حدود یک سده پس از درگذشت روزبهان، توسط احفاد او نوشته شده است که عبارت‌اند از

تحفه اهل العرفان فی ذکر سیّد الاقطاب الشیخ روزبهان (۷۰۰هـ)، تألیف شیخ شرف‌الدین ابراهیم بن صدرالدین روزبهان ثانی که به فارسی نوشته شده است و دیگری؛ روح الجنان فی سیره الشیخ روزبهان (۷۰۵هـ) نام دارد که توسط شمس‌الدین عبداللطیف بن صدرالدین ابی‌محمد روزبهان ثانی، به فارسی تألیف شده است، که هر دو متن توسط محمد تقی دانش‌پژوه در روزبهان‌نامه در سال ۱۳۴۷ش، چاپ شده است.

پس از این دو اثر، نزدیک‌ترین کتاب به زمان مؤلف، کتاب *شدّ الازار فی حطّ الاوزار عن زوّار المزار یا المزارات - مزارات شیراز* (۷۹۱هـ) است که به قلم معین‌الدین ابوالقاسم جنید شیرازی، به عربی تألیف شده است و در آن درباره روزبهان و آثارش توضیحی بیان شده است. عبدالرحمن جامی در کتاب *نفحات الانس* (۸۸۱هـ) به طور مفصّل درباره زندگی روزبهان، معاصران، استادان و کراماتش، سخن گفته است، به نحوی که همین مطالب در مقدمه عبهرالعاشقین نیز ذکر شده است. محمدتقی دانش‌پژوه در کتاب *روزبهان‌نامه* (۱۳۴۷ش) علاوه بر گزینش دو متن تحفه اهل

العرفان و روح الجنان که درباره زندگی روزبهان نوشته شده و همچنین سه رساله از آثار روزبهان، خود نیز دیباچه‌ای در شرح حال روزبهان تدوین کرده است.

همچنین محمدتقی میر، کتابی با عنوان شرح حال و آثار و اشعار شیخ روزبهان بقلی فسایی شیرازی (۱۳۵۴ش) تألیف کرده است، که او نیز مانند کتاب شرح حال و آثار و مجموعه اشعار به دست آمده شیخ شطاح روزبهان بقلی (۱۳۶۳ش) اثر غلامعلی آریا، به شرح احوال و آثار روزبهان بقلی پرداخته است. کارل ارنست نیز کتابی به نام روزبهان بقلی (۱۳۷۳=۱۹۹۴م تألیف کرده است، که علاوه بر شرح زندگی، به افکار و عقاید روزبهان نیز توجه کرده و آن‌ها را مورد بررسی قرار داده است.

مقالاتی نیز دربارهٔ عبهرالعاشقین نوشته شده است و آن را از جنبه‌های مختلف مورد ارزیابی قرار داده‌اند، از جمله

مقاله بررسی سبک نثر شاعرانه در عبهرالعاشقین (۱۳۸۵) نوشته سعید بزرگ بیگدلی و دیگران است، که سبک نثر عبهرالعاشقین را از سه منظر موسیقی، نظم در بیان و زبان اسلوب بیان و تخیل مورد بررسی قرار داده‌اند و نمونه‌هایی از کلام شاعرانه روزبهان را در معرض دید و داوری مخاطبان قرار داده‌اند؛ نیز قربان علمی و سید ماجد غروی نیستانی در مقاله‌ای تحت عنوان نسبت میان عشق انسانی و عشق ربّانی در اندیشه روزبهان بقلی (۱۳۸۷) جایگاه عشق انسانی در کلام عرفانی روزبهان را مورد تحلیل قرار داده‌اند؛ همچنین محمد کاظم کهدویی و لاله آشنا نیز در مقاله مفهوم عشق در سوانح العشاق و عبهرالعاشقین (۱۳۸۸) جنبه‌های مختلف عشق را در دو اثر یاد شده، بررسی کرده و ویژگی‌ها و صفات عشق در نظرگاه احمد غزالی و روزبهان بقلی را بیان کرده‌اند.

در مقاله بررسی رابطه تجربه عرفانی و زبان تصویری در عبهرالعاشقین (۱۳۸۸) نوشته محمود فتوحی و مریم علی نژاد، آن‌ها توانسته‌اند در گام نخست به تصویرپردازی و ساختارهای تصویری روزبهان در این اثر عرفانی بپردازند. سپس نقش این تصاویر و شگردهای بلاغی را در بازنمایی اندیشه و ذهنیات روزبهان و نیز نحوه ارتباط میان آن‌ها را مورد بررسی قرار دهند.

هم‌چنین محمودرضا اسفندیار و فاطمه سلیمانی کوشالی در مقاله‌ای با عنوان مفهوم عشق از دیدگاه روزبهان بقلی (۱۳۸۹) ضمن توصیف عشق از دیدگاه روزبهان، به بررسی انواع عشق از نظرگاه او نیز می‌پردازند و رابطه حسن و عشق را در کتاب *عبرالعاشقین* بیان می‌دارند؛ و علی اصغر میرباقری فرد و طیبه جعفری در مقاله *تحلیل خوشه‌های صوتی در عبرالعاشقین* (۱۳۹۰) به بررسی عوامل قاعده‌افزای زبانی که از مهمترین عوامل برجسته‌ساز زبان *عبرالعاشقین* در محور همنشینی به شمار می‌رود، پرداخته‌اند.

از آن‌جا که تاکنون پژوهش کامل و مستقلی درباره نقد و تحلیل کتاب *عبرالعاشقین* انجام نگرفته است، این پایان‌نامه عهده‌دار آن خواهد بود.

کلمات کلیدی

فارسی: روزبهان بقلی شیرازی، *عبرالعاشقین*، نثر عرفانی، نقد و تحلیل، عشق.

انگلیسی: Ruzbehan Baqli Shirazi, Abhar -al- Asheghin,

Mystical Prose, Critical Analysis, Love

۱-۳- سوالات پژوهشی

- ۱- درباره زندگی و آثار روزبهان بقلی شیرازی چه اطلاعاتی وجود دارد؟
- ۲- درونمایه‌های اصلی و فرعی متن *عبرالعاشقین* چگونه طبقه‌بندی می‌شود؟
- ۲- کتاب *عبرالعاشقین* از نظر زبان و صور خیال دارای چه خصوصیات است؟

۲-۱- روش تحقیق

این پایان‌نامه از نوع بنیادی و به روش کتابخانه‌ای و با استفاده از شیوه تحلیلی-توصیفی انجام می‌گیرد. برای این منظور، نخست، براساس مطالعات صورت گرفته، طرح تفصیلی پژوهش تهیه می‌شود، آن‌گاه براساس طرح مذکور، متن مورد نظر به دقت بررسی می‌شود و از منابع دیگر جهت تحلیل درونمایه استفاده می‌شود و هم‌چنین از شواهد و نمونه‌های مورد نظر، یادداشت-